

hullah), I, 124; M. Zâhid el-Kevserî, *et-Tahrîrû'l-veciz fîmâ yebteğîhi'l-müsteciz* (nşr. Abdülfetâh Ebû Güdde), Halep 1413/1993, s. 79; Zekî Fehmî, *Şafvetü'l-âşr fî târih ve rûsûmî meşâhiri ri-câli Mısr*, Kahire 1995, s. 510-517; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karnî'r-râbi'* 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fî'l-âlemi'l-Arabî ve'l-İslâmî, Riyad 1419, II, 682-685; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 631; II, 1277.

PHILIP CHARLES SADGROVE

TAHTÂVÎ, Rifâa Râfi'

(bk. RIFÂA et-TAHTÂVÎ).

TAHVİL

(التحويل)

Devletin veya özel kuruluşların çıkardığı faizli borç senedi

(bk. FAİZ; SENET).

TAHVİL

(التحويل)

Farklı isnadları bulunan bir hadisi rivayet ederken isnadların birinden diğerine geçmeyi ve bunların ortak râvisinden sonra konulan özel işaretleri belirten hadis terimi.

Sözlükte “dönüştürmek, durumunu veya yerini değiştirmek” anlamındaki **tahvîl**, terim olarak “bir hadisi farklı isnadlarıyla birlikte rivayet ederken bir isnaddan diğerine geçmek” anlamına geldiği gibi isnadların birleştiği isimden sonra konulan özel işaretin de adıdır. Bir hadisin ayrı ayrı isnadlarının, bu isnadların her birinde bulunan müşterek râviden itibaren birleştirilerek zikredilmesi isnadın ve metnin her seferinde tekrarlanmasını engelleme kolaylığı sağlar. Bu uygulama ilk döneme ait muteber hadis kaynaklarında görülmekle birlikte (meselâ bk. Buhârî, “İmân”, 8; “İlim”, 2; Müslim, “İmân”, 8; Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 12; Tirmizî, “Tahâre”, 1; Nesâî, “Tahâre”, 60; İbn Mâce, “Sünne”, 2) özellikle isnadların uzadığı ve sayıca arttığı sonraki dönemlerde yaygınlaşmıştır. Tahvil, en yaygın şekliyle isnadların her birinde bulunan ortak râviden sonra senedler arasına konulan ve “hâû't-tahvîl” yahut “hâû'l-havâle” olarak adlandırılan noktasız bir hâ (ح) harfiyle gösterilir. Mutlak anlamda tahvil denilince bu harf kastedilir. Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'indeki şu is-

nad (“Tahâre”, 1) bir tahvil örneğidir: حدثنا قتيبة بن سعيد حدثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب ح وحدثنا هناد حدثنا وكيع عن إسرائيل عن سماك عن مصعب بن سعد عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال “...:

Bu senedlerdeki ortak râvi Simâk b. Harb'dir. Tahvil işareti olan “hâ”nın hangi kelime veya ifadenin kısaltması olduğu konusunda bilgi bulunmadığı gibi rivayet sırasında okunup okunmayacağı, okunacaksa nasıl telaffuz edileceği de tartışmalıdır. Bu meselede önceki âlimlere ait herhangi bir açıklamaya rastlamadığını söyleyen İbnü's-Salâh'ın (‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203) vicâde yoluyla elde ettiği birkaç nüshadaki kayıtlarla bazı çağdaşlarından naklettiği görüşler konuyla ilgili ilk bilgilerdir. Bu sebeple tahvil işaretinin bir usul meselesi olarak İbnü's-Salâh'tan önce ele alınmadığı, meselenin daha çok müteahhirin dönemi hadis âlimlerinin ihtihadları üzerinden tartışıldığı belirtilmiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, III, 595).

En yaygın görüşe göre tahvil işareti “tahvîl” veya “tahavvül” kelimelerinden alınmış olup “hâ” şeklinde uzatılarak okunur. İbnü's-Salâh'a göre V (XI) ve VI. (XII.) yüzyıllarda yaşamış bazı muhaddislere ait nüshalarda tahvil işaretinin bulunması gereken yerlerde metnin oradaki şekliyle doğru olduğunu gösteren bir işaret olan “sahha” (صح) kelimesinin yazılması olması tahvil işaretinin “sahha”nın kısaltması olduğunu aklı getirirse de bu işaretler aslında, hadisin farklı senedleri sıralanırken birinci senede ait metnin düştüğü zannını veya ikinci senedin birincisine karıştırılıp tek isnad haline getirildiği yanlışını ortadan kaldırmak amacıyla konulmuştur (‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203-204). Mağribli muhaddislere göre tahvil işareti, “Hadisi sonuna kadar oku” mânasına gelen “el-hadis” ibaresinin kısaltması olup “el-hadis” diye okunur. Öte yandan bu işaretin iki isnadı birinden ayırması itibarıyla “ayraç, engel” anlamına gelen “hâil” veya “hâciz” kelimelerinin kısaltması olduğu, hadisten sayılmadığı için rivayet sırasında okunmayacağı da söylenmiştir. Tahvil işaretinin noktalı hâ (ح) olduğu da ileri sürülmüştür. Buna göre işaretin söz konusu şekli “isnâdü âhar” ibaresindeki “âhar” (آخر) kelimesinde, “bir isnaddan diğerine geçiş / çıkış” anlamındaki “hurûc” (خروج) kelimesinde ya da “ahberenâ” veya “habberenâ” gibi rivayet lafızlarında bulunan (Bedreddin ez-Zerkeşî, III, 595) hâ harfini ifade etmektedir. Ancak İbn Kesîr, noktasız hâ kullanımının neredeyse üzerinde icmâ edilmiş kadar meşhur olduğunu söylemektedir (Ahmed

M. Şâkir, s. 134). Ayrıca çok yaygın olmasa da vav harfi de tahvil işareti olarak kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, “hvl” md.; İbnü's-Salâh, ‘*Ulûmü'l-hadis*, s. 203-204; Nevevî, *Şerhu Müslim* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1407/1987, I, 153-154; Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbni's-Salâh* (nşr. Zeynelâbidin b. Muhammed Bellâ Füreyc), Riyad 1419/1998, III, 595; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîş* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1403/1992, II, 216-218; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, II, 88; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 387; Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ'îşü'l-haşiş*, Beyrut 1414/1994, s. 134; Abdullah Aydınli, *Hadis İstihlakları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 133.

EMİN ÂŞIKKUTLU

TAHVİL

(تحويل)

Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'ne bağlı şubelerden biri.

Sözlükte “değiştirmek” anlamına gelen **tahvîl** kelimesi Osmanlı merkez teşkilâtında, “mahlûl” adı verilen boş timar ve zeâmetlerin el değiştirmesinde gerekli olan tahvil hükmünü hazırlayan şubenin adıdır. Ayrıca boş timar ve zeâmetlerin kayıtlarını, bazı nizamnâmeleri ve çeşitli önemli evrakı saklama görevi sebebiyle Kесе Kalemî, burada tutulan nişan defterleri dolaşısıyla Nişan Kalemî adlarıyla da bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde timar sisteminin uygulandığı zamanlardan beri bu şubenin görevleri nişancıya bağlı divan kâtiplerince yürütülmüştür. Yukarıdaki isimler, Dîvân-ı Hümâyun Kalemî'nin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren şubelere ayrılmasından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Kalemî'nin âmiri olan tahvil kesedarına belgelerde tesbit edilebildiği kadarıyla ilk defa XVIII. yüzyılın ortalarından sonra rastlanmıştır (BA, A.RST, nr. 1-11; 11 Rebülevvel 1169 / 15 Aralık 1755 tarihli buyruldu). Kalemde hazırlanan evrakın kontrolünü yapan, kesedara bağlı ve onun yardımcı durumundaki bir tahvil mümeyyizinin görev yaptığı tesbit edilmektedir. Diğer divan kalemîleri gibi Tahvil Kalemî de beylikçi ve reisülküttâbın idaresi altında olup buraya ait evrakın cinsine göre âmedci efendinin de kontrolü söz konusudur.

Tahvil Kalemî klasik dönemde daha çok timar ve zeâmet tevcihi işlemleriyle uğraşmaktaydı. Mahlûl timar ve zeâmetlerin tevcihi Tahvil Kalemî, Ruûs Kalemî ve Defterhâne tarafından tutulan kayıtlara

göre yapılırdı. Timar ve zeâmetlerin en son durumu ve boş olan timarların kayıtları Tahvil Kalemî'ndeki belgelerde mevcut olduğundan kendilerine timar tevcih edilen kişiler için timar mahallini belirleme işi ve belirlenen yerin tasarruf edilebilmesi için gerekli belgelerin Defterhâne ile beraber düzenlenmesi timar tevcihindeki en önemli görevdi. Timar tevcih işlemlerinde timar sistemindeki genel uygulamalara bağlı olarak zamanla çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. XVI. yüzyılda merkezden timar tevcih edildiğinde öncelikle sadrazam buyrulduzu gerekir ve buyruldu ruûs defterlerine işlenirdi. Timar tasarruf edecek kişiye buradaki kayda göre tahvil hükmü verilip bulunduğu beylerbeyliğe gönderilir, beylerbeyinden alınacak tezkireden sonra Defterhâne'deki rûznâmçe defterlerine işlenerek berat tezkiresi verilirdi; bu tezkire ile merkezden berat alınıp timarın kesin tasarrufu sağlanırdı.

Daha sonraki yüzyıllarda timar tevcihinde bürokratik işlemler artmış, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren timar tevcih edilmeden önce timarın o andaki durumu arzlar üzerine yazılan derkenarlarla hem tesbit hem de kontrol edilmeye başlanmıştır. Timarın Defterhâne'de kimin adına yazılı olduğu bulunarak ilgili evrak Tahvil Kalemî'ne gönderilirdi. Tahvil Kalemî'nde, mevcut bütün timarların kimler tarafından tasarruf edildiğini, tasarruf edenin eşkâlini, ne zaman ve kimden boşalıp tahvil hükmü verildiğini gösteren asıl tahvil defterlerine bakılıp buradaki bilgi Defterhâne derkenarının altına yazılırdı. Onun altına da timarın halen kimin üzerinde bulunduğu ve başkasına tahvil hükmü verilip verilmediği belirtilirdi. Daha sonra Dîvân-ı Hümâyûn kesedarının kontrolünden geçtiğini ve kaydın doğruluğunu ifade eden "sahihtir" kaydı düşülürdü. Defterhâne derkenarı ile tahvil derkenarındaki isimde herhangi bir değişiklik olmaması gerekirdi. Çünkü değişiklik işlemlerden doğan bir hatayı ya da hileyi meydana çıkarıyordu. XVIII. yüzyılda çeşitli tarihlere çıkarılan nizamnâmelerde derkenarlarla yetinilmeyip kalemleminin en büyük âmirleri olan reisülküttâb veya defter eminin tevcih edilecek timar için kendi konularıyla ilgili olarak ayrıca i'lâm yazmaları istenmiştir. İşlemler tamamlandıktan sonra Defterhâne belgeleri bakarak berat tezkiresi verirdi. Bu tezkire ile timar tevcih edilen kişinin timarını tasarruf edebilmesi için beratı yazılırdı. Defterhâne'den gelen berat tezkireleri Dîvân-ı Hümâyûn kesedarında toplanır, ke-

sedat Tahvil Kalemî ile Beylik Kalemî kâtiplerinden bazılarını bu işle görevlendirirdi.

Tahvil Kalemî'nde Beylik Kalemî ve bazı maliye kalemleri tarafından verilen beratların farklı şekilde bazı büyük taşra memuriyetlerinin beratları düzenlenmekteydi. Vezirlerin, beylerbeyilerin, yüksek dereceli vilâyet kadılarının, mevâlfının ve bunlara tahsis edilen arpalıkların, sancak beyleri ve alay beylerinin beratları Tahvil Kalemî tarafından hazırlanırdı. Ayrıca Kırım hanlarının, Mekke-i Mükerrre emirlerinin, Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlarının, Eflak ve Boğdan voyvodalarının beratlarının hazırlanması da bu kalemînin görevleri arasındaydı. Hazırlanan beratların kayıtları yahut vezâret kaldırılan kişilerin hükümleri kalemde bu konuda tutulan defterlere yazılırdı. Beratların, "Nişân-ı Hümâyûn yazıla ki" şeklinde bir cümle ile başlaması ve bu cümlelerin beratların özetlerinin kaydedildiği deftere de işlenmesi sebebiyle bu defterler nişan defteri adıyla anılmaktaydı. Bunlar kalemînin kıdemli kâtiplerinden biri tarafından tutulurdu (*Münşeât Mecmuası*, vr. 11^a). Büyük taşra görevlerinin yanı sıra bazı tevliyâtler, meşihatlar ve esnaf kethüdâlıklarının beratlarını da Tahvil Kalemî hazırlardı. Bunlar Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî kesedarı tarafından tesbit edilen, berat yazabilecek kabiliyete sahip Tahvil ve Beylik Kalemî kâtiplerine havale edilirdi. Yazılan beratların ilk kontrolü berat mümeyyizi tarafından yapılırdı.

Çeşitli kimselere devlet tarafından özel mülk şeklinde bağışlanan arazinin kayıtları Defterhâne'de tutulmaktaydı, fakat bunların tasarrufu için bir nevi berat mahiyetinde olmak üzere merkezden verilen mülknâmeler Tahvil Kalemî'nce düzenlenmekteydi. Mülknâmelerin diğer beratlarla olduğu gibi cülûs veya zayi gibi sebeplerle yenilenmesi gerektiğinde işlemleri yine Tahvil Kalemî'nde yapılırdı, ardından defterlere kaydedilirdi. Vergiye tâbi olan halkın çeşitli hizmetler karşılığında veya âfet, fakirlik, göç gibi durumlarda köylüyü toprağa bağlamak amacıyla tanınan vergi muafiyetleri için verilen muafiyetnâmeler de bu kalemde hazırlanırdı. Sahibi tarafından bir arzuhal ile beratın yenilenmesi talebinde bulunulur, arzuhal, "Kaydı derkenar ola" yazısıyla Tahvil Kalemî'ne havale edilir, burada daha önce verilen beratın sûreti arzın ön yüzüne yazılır, buna göre mübic buyrulduzu çıkar ve beratı hazırlanırdı.

Tahvil Kalemî'nin görevlerinden biri de bazı resmî merasimler için yüksek rütbe-

li kimselere yazılan davet tezkirelerini hazırlamaktaydı. Ancak bütün tezkirelerin hazırlanması işi yalnız Tahvil Kalemî'nin sorumluluğunda olmayıp Sadâret Kethüdâlığı Kitâbeti, Sadâret Mektûbî Kalemî, Teşrifât Kalemî arasında davetiye gönderilecek kişilerin rütbesine göre paylaşılmıştı. Tahvil Kalemî genellikle ilmiye mensuplarına yazılan davetiyelerle ilgilenmekteydi. Mevlid törenlerinde resmî davet yazılması gereken kazaskerler, mevâlî ve Ayasofya şeyhi, Sultanahmed Carnî şeyhi ve nöbetçi şeyhlerin listesi şeyhülislâm tarafından kapı çuhadarı vasıtasıyla reisülküttâba gönderilir, buna göre Tahvil Kalemî'nden davet tezkireleri hazırlanıp bir gün önce çavuşbaşıya verilir, divan çavuşları aracılığıyla yerlerine ulaştırılırdı (BA, KK, nr. 676, mükerrer 1, s. 12). Bayramlarda padişahla bayramlaşacak mevâlî ve sadreyne yazılacak davet pusulaları, arefe günü Tahvil Kalemî'nde hazırlanıp yerlerine ulaştırılması için İstanbul kadısına gönderilirdi (Şem'dânîzâde, II/A, s. 82). Kasabalar ve nahiye merkezleri gibi kadısı bulunan küçük yerleşim yerlerindeki pazarlar merkezden izin alınarak kurulduğundan kadı uygun bir gün tesbit edip merkeze arzeder, kabul edildiği takdirde Tahvil Kalemî'nden kadıya hitaben emir yazılır, bu emir kadı sicillerine işlenerek yürürlüğe girerdi.

XVIII. yüzyıl ortalarında Tahvil Kalemî'nce yapılan derkenarlardan 20 para, tahvil hükmünden 2 kuruş alınırdı. Tahvil hükümlerinden alınan resmin 1 kuruşunun üçte biri reisülküttâba ayrılırdı. XIX. yüzyılda timarlara ait işlemlerden bütün kalemlemin payı timarın % 20'si kadardı; bunun da % 20'lik kısmı Tahvil Kalemî'nin payına düşerdi. Tahvil Kalemî'ne ayrılan miktarın yarısının % 15'i reisülküttâb, % 31'i kesedar, % 13'ü tatbikçi ve geri kalan % 41'i kalem personeline verilirdi (BA, *Buyruldu Defteri*, nr. 2, s. 141). 12 Mart 1836'da yayımlanan bir hatt-ı Hümâyûnla Âmedî, Beylikçi, Tahvil ve Ruûs kalemleri Hariciye nâzırının maiyetinde bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Münşeât Mecmuası, TTK Ktp., nr. 70, vr. 11^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 82; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 160; *Teşrifât-ı Kadime*, s. 62; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 43-45; C. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbiâli 1789-1922* (trc. Latif Boyacı - İzzet Akyol), İstanbul 1994, s. 65-66, 74-76; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmirî (XVI-XVIII. Yüzyıllar)* (doktora tezi, 1995), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 62-63; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 53-55, 118-136, 158-162; Bilgin Aydın, *Osmanlı*

Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. Yüzyıl) (doktora tezi, 2003), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 101-102, 111-113; P. G. İnciyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: İmparatorluğun Devlet Ricalı" (trc. O. Bogosyan), *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/3, İstanbul 1965, s. 68; Halil İnalçık, "Reisülküttâb", *İA*, IX, 675; Pakalın, III, 381-382.

RECEP AHİSHALI

TAHYİR

(التخيير)

Mükellefin

iki hüküm veya fiil arasında seçim yapmakta serbest olmasında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir kimseye iki veya daha fazla seçenek arasında tercih imkânı vermek" anlamındaki **tahyir** kelimesi usûl-i fıkhîta ve fıkhîta sözlük anlamına uygun biçimde değişik bağlamlarda kullanılmıştır. Aynı kökten türeyen **ihtiyâr** ve **tahayyur** "iki durumdan daha iyi olanı istemek ve seçmek" (aynı anlamda isim olarak "hiyâr" / "muhayyerlik" kullanılır), **hîre / hiyere / hayre** "seçim yapmak" ve "seçilen", **istihâre** "yapılması düşünülen bir işin Allah katında hayırlı olan şekliyle gerçekleşmesini istemek" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de hiyere kelimesi iki âyette (el-Kasas 28/68; el-Ahzâb 33/36) ve bazı hadislerde geçmekte, tahyir masdarından türeyen fiiller de birçok hadiste yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hyr" md.). Hanımlarının bazı maddî talepleri ve aralarındaki kıskançlık sebebiyle üzüntü duyan Resûl-i Ekrem'in onlara bir ay süreyle yaklaşmamak üzere yemin edip bunu uygulaması üzerine (bk. İLÂ) nâzil olan ve Peygamber eşlerinden dünya nimetleriyle Allah, Allah'ın resulü ve âhîret arasında tercih yapmalarını isteyen âyetle (el-Ahzâb 33/28-29), haklarında hüküm vermesi için kendisine gelen kâfirler arasında hüküm verip vermeme konusunda Resûlullah'ı muhayyer bırakan âyet (el-Mâide 5/42) kaynaklarda "tahyir âyeti" diye adlandırılmıştır. Tahrîm sûresinin (66) 5. âyeti de Ahzâb sûresindekiyle ilişkilendirilerek bazı kaynaklarda aynı adla anılmıştır.

Fıkıh usulünde teklifî hükümlerle ilgili terminolojinin çerçevesi çizilirken iktizâ (gerekli kılma) ve tahyir (serbest bırakma) kavramları esas alınır. Bazı usul âlimleri, mükellefe sorumluluk yüklemeyen hükümleri "tahyirî hüküm" adıyla ayrı bir kategori biçiminde değerlendirerek hükmü teklifî (iktizâî), tahyirî ve vazî diye üç kısma

ayırmişlarsa da genelde tahyir teklifî hüküm kapsamında ele alınıp teklifî ve vazî şeklindeki ikili hüküm taksimi benimsenmiş ve usul literatüründe bu taksim yerleşmiştir (bk. HÜKÜM; MUBAH). Kişinin gerek Allah'a gerekse insanlara ve topluma karşı görevleri değişik yönlerden tasnif edilirken kişiye zaman veya fiil açısından seçim imkânı tanınması tahyir tabiriyle ifade edilir. Meselâ belli bir vakitte yerine getirilmesi gereken (mukayyet) vâcip için belirlenen zaman dilimi aynı cinsten başka bir ibadetin yerine getirilmesine elverişli ise (muvassa') mükellef onu bu dilim içinde istediği bir zamanda eda edebilir. Yine şâriin mükellefi birden fazla işten birini seçme hakkı tanıyarak yükümlü tutması halinde muhayyer vâcipten söz edilir. Bazı usul âlimleri vâcibin bu türleriyle karışmaması için mendubun tanımına "terkinin kınamayı gerektirmediği" veya "terki halinde herhangi bir bedele gerek bulunmadığı" şeklinde bir kayıt koyma ihtiyacı duymuştur. Beş kısım üzerine kurulan teklifî hüküm tasnifinde (vâcip, mendub, haram, mekruh, mubah) mükellefin yapıp yapmamakta muhayyer bırakıldığı fiiller mubah diye adlandırılmıştır. Buradaki tahyir bir fiili yapıp yapmama arasında olup her iki davranış sebebiyle sevap kazanması veya ceza görmesi söz konusu değildir. Muhayyer vâcip ve muvassa' vâcip ile mükellefe bazı menduplar veya bunları yerine getirme biçimleri arasında ise tahyir, mükellefe yapma veya yapmama konusunda değil yerine getirilecek fiiller veya eda zamanı ve şekilleri arasında bir seçim imkânının verilmesini ifade eder. Dolayısıyla tahyir ibâhaya nisbetle daha kapsamlıdır; her ibâha tahyirdir, fakat her tahyir ibâha sayılmaz. 120 sığırı olan mükellefin zekât olarak üç yaşında üç tosun veya iki yaşında dört dana vermekte serbest bırakılması, hastalık vb. bir sebeple ihram yasaklarını ihlâl eden kimşenin bir koyun kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakiri doyurma arasında muhayyer olması, anne ve babası ayrılmış çocuğun belirli bir yaşa gelmesiyle bakım ve gözetim (hidâne) sûresinin dolması halinde anne veya babasını tercih hakkına sahip bulunması, yemin kefâretinde kişinin on fakiri doyurma, giydirme veya bir köle âzat etme arasında serbest bırakılması, öldürülen kişinin velilerinin katile kısas uygulanmasını isteme, ondan diyet talep etme, bir mal karşılığında veya karşılıksız onu affetme konusunda tercih hak-

kına sahip olması fûrû-i fıkhîta rastlanan tahyir örneklerindedir. Bazı durumlarda aslî hükmün gereğine uymamayı meşrû kılan geçici hükme göre amel etme mükellefin seçimine bırakılabildiği için tahyir kavramı azîmet-ruhsat konularında da gündeme gelmektedir. Özellikle satım sözleşmesinde bazı hallerde taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme hakkına sahip olması (bk. MUHAYYERLİK), seçimlik borcun söz konusu olduğu durumlarda borçlunun belirlenen seçeneklerden birini seçebilmesi borç ilişkileriyle ilgili tahyir örnekleri arasında sayılabilir.

Ca'feriyye mezhebinde Usûliyye ekolüne göre şer'î deliller kitap, sünnet, icmâ ve akıl olup karşılaşılan meseleye dair bir dayanağı bunlarda bulunmaması halinde uygulama ilkelerine (usûl-i ameliyye) başvurulur. Bu ilkeler arasında istihâb, berâet-i asliyye, ihtiyat ve tahyir başta gelir. Ca'ferî usul kitaplarında çeşitli yönlerden incelenen tahyir genel anlamda iki delilin, ahkâmın taalluk ettiği iki emârenin çatışması ve teliflerinin yahut ikisi arasında tercihin mümkün olmaması durumunda mükellefin birini seçebilmesini ifade eder. Bu durumda müctehid bizzat amel için iki hükümden birini seçme, müftü fetva isteyen iki hüküm arasında serbest bırakma ve hâkim de iki hükümden birini belirleyip ona göre karar verme mevkiindedir. Bu çerçevede tahyirin esasen şer'î bir hüküm değil kolaylık prensibine dayalı şer'î bir vazife olduğu belirtilmiş, bunun şer'î bir hüküm olan muhayyer veya muvassa' vâcipteki tercihten ayrı sayılması gerektiğinde dikkat çekilmiştir. Sünni usul kaynaklarında da şer'î deliller arasında çatışma bulunması halinde tercihin şartları ve tercih imkânı ortadan kalktığına her iki delilin geçersiz olup olmadığı, tahyire yer bulunup bulunmadığı ve başvurulacak diğer delillerin neler olduğu gibi hususlar tartışılmıştır (bk. TEÂRUZ; TERCİH).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hyr" md.; Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zerî'a ilâ usûli's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Kâsım Gürcî), Tahran 1363 hş., I, 57, 64, 88-89, 93-99, 139, 143-145, 320-322, 446-447, 802-804; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-'Udde fi usûli'l-fıkh* (nşr. M. Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum 1417, I, 148, 155, 198, 219-224, 234-241; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 65, 67-70; II, 392-407; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, I, 90-91, 94-102, 114-115; İbnü'l-Mutahhar el-Hilî, *Mebâdî'ü'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-üşûl* (nşr. Abdülhüseyn M. Ali el-Bakkâl), Kum 1404, s. 102-105, 230-234; Şâtîbî, *el-Muvâfâkât*, I, 9-114, 140-148; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (nşr. Ebû Mus'ab M.